

UTDRAG FRA DEN LEKSIKRYPTISKE ENCYKLOPEDI

hadde som oppstilling seting i Candidaen, Vesudalen og Lissabon-Lombgen, men de sentrale romanhandlingene skildret imidlertid på et tidlig tidspunkt da det hersket store uenigheter partene imellom angående hvorvidt hele det habsburgske keiserriket skulle være en del av Germania.

panglossianisme, -en (pa:nɣlɑsiani'sme), etter karakteren *Pangloss* i Voltaires satire *Candide*, smns. av gr. *pan*; alt, og *glossa*; ord, tunge); lære som forfekter (slik Pangloss gjør) at vi lever i den beste av alle mulige verdener. Som Pangloss sier selv: «Da alle ting er skapt med hensikt, må alt nødvendigvis være skapt i beste hensikt. Legg merke til at neser er skapt til å bære briller, ergo går vi med briller. Alle kan se at ben er innstiftet til å utfylle strømper og sko, ergo går vi med strømper og sko. [...] og ettersom grisen er til for å bli spist, så spiser vi ganske riktig svinestek året rundt. Derfor er alle som har hevdet at alt er bare bra, noen store fjols – de burde ha sagt at alt er ordnet på beste måte.» Pangloss er Candides læremester, og da Candides velgjører, gjendøperen Jakob, noe senere under innseiling til Lisboa drukner i Lisboabukta, vil Candide «[...] kaste seg ut etter ham, men filosofen Pangloss holdt ham igjen og påviste at Lissabons red nettopp var skapt til at denne gjendøperen skulle drukne der». Utover i romanens gang kommer de fleste av dens karakterer ut for de skrekkeligste lidelser og ulykker, hvilket på et tidspunkt endatil bevirker at Candide avfeier sin læremesters teser:

«Akk Pangloss,» utbrøt Candide, «en slik grusomhet hadde du aldri kunnet tenke deg. Nu kan det være nok, nu kan jeg ikke lenger tro på den optimismen du har lært meg.»

«Hva betyr optimisme?» spurte Cacambo.

«Å,» svarte Candide, «det er enslags vanvittig mani som består i å mene at alt er bare bra når alt faktisk er skitt.»

Candide gjennomfavner imidlertid panglossianismen om ikke lenge: «[J]eg har lært av en vis mann som siden var så uheldig å bli hengt, at alt dette er utmerket. Det er nødvendige skygger i et praktfullt maleri.»

Pangloss betraktes gjerne som en karikatur av *Leibniz*, imidlertid referer han selv til denne under følgende replikkveksling:

«Nå, min kjære Pangloss,» sa Candide, «når De nu er blitt hengt, obdusert, pisket under fotsålene og har rodd som galeislave, har De da stadig holdt på at alt er ordnet til det beste her i verden?»

«Ja, jeg holder på mine meninger som før,» svarte Pangloss, «for jeg er jo filosof: det tar seg ikke ut å skifte standpunkt. Leibniz kan ikke ta feil, og universets forutbestemte harmoni er dessuten det skjønneste som kan tenkes, likesom læren om det fylte rom og den subtile materie.»

For øvrig kan vi merke oss at den panglossianske optimismen (av lat. *optimum*; det beste) er en statisk optimisme, som hevder at alt er så bra som det kunne tenkes å være, og alltid vil fortsette å være det ettersom vi lever i den beste av alle mulige verdener. En som forfekter en slik lære vil dermed også omfavne en viss pessimisme hva angår verdens lidelser: De vil aldri kunne bli mindre, fordi de alltid er de minste mulige lidelser.

Mot slutten av romanen innrømmer Pangloss «[...] at han alltid hadde levd et hundeliv, men når han en gang for alle hadde hevdet at alt var såre godt, holdt han fast ved det, men trodde ikke på det». Pangloss' motstykke i *Candide*, manikeisten og pessimisten Martin, har umiddelbart før dette kommet til den slutning at «[...] menneskene er skapt til enten å leve i evig kval og uro eller i kjedsomhetens sløve dvale». Denne posisjonen synes å være nokså utbredt i våre dager, og kan illustreres ytterligere ved karakteristikken: «Hva Martin angår, var han fast overbevist om at alt er like ille overalt, derfor tok han allting med ro.»

panholisme, -en (pa:nholi'sme), av gr. *pan*; alt, og *holos*; hel; lære som forfekter at verdensaltet må forstås som helhet ut fra seg selv, og ikke med referanse til de enkelte deler det består av. Læren er i tråd med dette utformet som en helhet, som likeledes må forstås som helhet ut fra seg selv og ikke kun som konjunksjonen av de ulike delene den er satt sammen av. Dette prinsippet gjorde det svært vanskelig å studere panholismen, og dens siste avlegninger i indisk filosofi svant hen på 1100-tallet.